

Prof. UAM dr hab. Maria Wojtczak

Poznań

Recenzja rozprawy doktorskiej mgr Michała Sobczaka pt.

„Das christliche Weltbild in der Prosa der österreichischen Dichterin Paula von Preradović“

(„Światopogląd chrześcijański w prozie pisarki austriackiej Pauli von Preradović“)

Przedłożona do oceny rozprawa na temat chrześcijańskiego obrazu świata w prozie austriackiej pisarki Pauli von Preradović wpisuje się w zakres badań realizowany od szeregu lat w kierowanym przez profesor dr hab. Marię Kłańską Zakładzie Literatury Niemieckiej na Uniwersytecie Jagiellońskim. Między innymi literatura austriacka, a także związki literatury z religią wyznaczają punkty ciężkości prowadzonych tu badań. Lekturę pracy podejmuję zatem ze świadomością głębokiego jej osadzenia w odpowiednim miejscu i środowisku naukowym, w którym ona powstała.

Monografia Michaela Sobczaka od pierwszego zdania umieszczonego w przedmowie, informującego o Pauli Preradović jako jednej z największych austriackich „mistrzyń słowa”, autorki tekstu hymnu Austrii, do ostatniego zdania otwierającego niejako drogę do dalszych badań nad twórczością pisarki, jest lekturą niezwykle ciekawie napisaną. Czyta się ją jednym tchem, ponieważ tok narracji – jak kręgi rysujące się na wodzie – konsekwentnie podąża za założoną tezą, nie gubiąc wątków, lecz je wciąż poszerzając i pogłębiając. Przy tym język pracy cechuje oprócz doskonałej spójności, elegancja i precyzja. Rzadko zdarza się, by praca doktorska stanowiła jedną wielką konsekwentną całość, powiem od razu: dojrzała do publikacji spójną monografię i dodam uwagę, która pojawia się we wszystkich recenzjach, ale tym razem zabrzmiała pozytywnie: praca jest wolna od jakichkolwiek literówek, od strony formalnej przygotowana z dużą dbałością o szczegóły.

Rozprawę otwiera przedmowa, w której autor wprowadza czytelnika w zamierzenia pracy, jej tworzywo, metody badawcze i kontekst powstania pracy, dopiero po niej następuje wprowadzenie, w którym koncentruje się na trzech aspektach: na twórczości Pauli von Preradović, na dotychczasowym stanie badań, wreszcie metodach i możliwościach wyboru sposobów analizy literaturoznawczej jej prozy. Cały układ pracy od wszystkich wstępnych objaśnień zawartych na blisko 70

stronach (s. 7-71), poprzez analizy kolejnych trzech większych tekstów prozatorskich (s. 73-200), czterech fragmentów autobiograficznych (s. 201-218) oraz wybranych tekstów publicystycznych (s. 219-237), odsłania obok naukowej logiki wywodu, osobowość autora, który jest mądrze zafascynowany prezentowaną przez siebie pisarką i pragnie to swoje, jak odczuwam, głębokie doświadczenie i przygodę literaturoznawczego z nią spotkania podzielić z czytelnikiem. Ta pasja i wynikające z niej osobiste zaangażowanie przekładają się w najlepszy sposób na formę prowadzenia narracji w pracy. Czytelnik czuje się prowadzony przez autora rozprawy jak przez umiejętnego przewodnika, który konsekwentnie skupia się na swoim odbiorcy (!), opowiadając mu o chrześcijańskim wymiarze prozy von Preradović, nie zaś, jak często bywa w przypadku prac młodych naukowców, tylko na prezentowaniu swojej wiedzy. Końcowy rozdział podsumowujący, a raczej bardziej otwierający dalszą perspektywę badań nad twórczością Preradović, pięknie zatytułowany (po niemiecku) „Schlusslichter” (po polsku: refleksy zamykające?) (s. 239-248), stanowi dopełnienie postawy autora rozprawy jako przewodnika prowadzącego czytelnika jeszcze wyżej niż w poszczególnych rozdziałach, tam, skąd widać najwięcej i najdalej. Wyjątkowa narracja wyróżnia zatem pracę pana Sobczaka i zasługuje na najwyższe uznanie.

Nie ułatwił podjętego zadania brak prac na temat Pauli von Preradović – Michael Sobczak doszukał się zaledwie trzech obszerniejszych tekstów o autorce, kilku krótkich artykułów i jednego szkicu biograficznego. Zauważył brak jakiegokolwiek studium naukowego na temat prozatorskiej twórczości pisarki. Znakomita większość tych materiałów pochodzi z lat trzydziestych, czterdziestych i pięćdziesiątych minionego stulecia – a więc jeszcze z okresu, kiedy von Preradović żyła, lub krótko po jej śmierci, część z nich nie była publikowana. Oczywiście taki punkt wyjścia stanowi równocześnie także i szansę dla badacza, by na mapie opracowań wytyczyć pierwszy znaczący punkt. Z tego zadania autor rozprawy wywiązuje się znakomicie. Przygląda się szczegółowo istniejącym opracowaniom, przytacza ich dokonania, otwierając na ich tle zupełnie nową przestrzeń chrześcijańskiego świata w prozie von Preradović. Sam zresztą artykułuje jako jeden z celów pracy chęć ocalenia od zapomnienia „wyjątkowych dzieł prozatorskich austriackiej pisarki” (s. 6). Odnoszę też wrażenie, że pan Sobczak w całej pracy konsekwentnie trzyma się założenia, że trzeba zbadać wszystko, co tylko się da, odtworzyć wszystko, co jest dziś odtwarzalne na temat von Preradović i tym samym stworzyć kompletny, jednolity fundament dla ewentualnej dalszej hermeneutyki prozatorskiej twórczości austriackiej autorki. Dociera do źródeł rzadkich, trudno dostępnych, rekonstruuje szczegóły z życia autorki, szeroki kontekst świata, państwa, miejsca, środowiska, rodziny i wreszcie jej życia wewnętrznego. Austro-węgierski klimat Istrii i największego na półwyspie miasta dzieciństwa pisarki – Puli, świat przełomu wieków w Austrii, gdzie Preradović uczęszczała do szkoły, rozpad Monarchii

Austro-Węgierskiej, Wiedeń z okresu I Wojny Światowej, okres międzywojenny nacechowany poszukiwaniami intelektualnymi, religijnymi, przyjaźniami z przedstawicielami świata wiedeńskiej kultury, przyłączenie Austrii do III Rzeszy i działalność opozycyjną w czasie II Wojny Światowej aż po aresztowanie pisarki wraz z mężem przez Gestapo i niespodziewane z niego wyzwolenie. Wszystko to po to, by z precyzją zastosować metody literaturoznawcze, szeroką wiedzę religijną i teologiczną przy analizie poszczególnych utworów. Każda z pięciu analiz prowadzi (według powtarzającego się schematu) poprzez najpierw przedstawienie treści danych powieści, czy tekstów publicystycznych von Preradović, potem ocenę ich formy literackiej, stylu, symboliki, motywów, intertekstualności po szczegółowe zatrzymanie się w przestrzeni chrześcijańskich wartości. Ocena religijnej zawartości prozy austriackiej pisarki wymagała od autora umiejętności interdyscyplinarnego spojrzenia na literaturę, dostrzeżenia – jak sam to pięknie nazywa (s. 54) „Horizontverschmelzung zwischen Theologie und Literaturwissenschaft” (zespolenia horyzontów: teologicznego i literaturoznawczego), a więc obok wiedzy literaturoznawczej – także wiedzy teologicznej. Zanim autor rozprawy postawi pytanie o wzorce, za którymi podążają teksty von Preradović, rozważa dogłębnie, czym jest literatura chrześcijańska, czym chrześcijański światopogląd względnie chrześcijański obraz świata, jakie istnieją metody badania tekstów religijnych. Ta wyjątkowa gruntowność badań i dociekliwość pana Sobczaka spleciona z przyjęciem roli przewodnika-narratora wobec czytelnika, każe – tak domniemam – autorowi uzupełniać w przypisach wszystko to, co mogłoby być dla czytelnika mniej znane, niejasne, co poszerza podane w pracy fakty czy naświetla sformułowane oceny. Stąd aparat przypisów jest bardzo rozbudowany, szczegółowy, miejscami przekraczający objętość strony, na której się znajduje – jednak dodam na obronę autora – zawsze ciekawie sformułowany. Nie encyklopedycznie, lecz zgodnie z zastosowaną w całej pracy narracją pełną pasji piszącego i dbającą o czytelnika.

Praca Michaela Sobczaka jest napisana wzorowo, dlatego chciałabym odejść od tradycji przedstawiania krytycznych uwag na temat recenzowanej rozprawy doktorskiej (ale jeszcze nie zakończyć moich uwag o niej) i w tym miejscu już poinformować, że spełnia wszystkie kryteria rozprawy doktorskiej.

W warstwie czysto polemicznej chciałabym poniżej wyakcentować moje wątpliwości w odniesieniu do niektórych fragmentów pracy. Można wskazać w pracy miejsca, gdzie autor daje wyraz swojemu chrześcijańskiemu światopoglądowi, wychodzi z roli naukowca, który bada i stwierdza obiektywnie co jest, i ocenia według swoich (religijnych) poglądów to, co można z tekstów Preradović wywnioskować. Przyjęta przez niego rola narratora-przewodnika sprzyja takim „odejściom” od narracji naukowej. Te fragmenty pracy określiłabym mianem swoistego świadectwa autora czy tekstu zaangażowanego. Mamy zatem w pracy do czynienia w kilku miejscach z

dwoistością narracji: narracją naukową i narracją zaangażowaną. Podam jeden z kilku przykładów: na stronie 244 autor stwierdza, że dopiero wtedy, kiedy człowiek sięgnie do granic swoich możliwości i pojmie swoją bezsilność, Boża moc i Miłość mogą się w pełni objawić. Piękne zdanie, głęboka mądrość w nim zawarta, ale równocześnie subiektywne, spoza literaturoznawczego warsztatu badacza. Na stronie 68 autor zapowiada próbę oceny chrześcijańskich obrazów w twórczości Preradović, posługując się w punkcie wyjścia dla swoich rozważań cytatem z Pisma św. z Janowej Księgi Objawienia. Jest to głęboka, poprawna wizja interpretacji, odważę się jednak przypuszczać, że sama Preradović byłaby zaskoczona tak dalece idącym odczytaniem jej literackich intencji, że w tym odczytaniu mocno pobrzmiewają poglądy samego autora rozprawy. Na stronie 175 autor zastanawia się, czy Preradović mogła znać pisma św. Jana od Krzyża. Skoro dostrzega (jako filolog) paralele tych pism z analizowanym tekstem austriackiej pisarki, co jest już dużą umiejętnością i atrybutem autora rozprawy (ponieważ patrzy szeroko i odczytuje konteksty), jednoznaczne ustalenia czy Preradović coś czytała czy nie, są dziś niemożliwe, tym samym wszelkie dociekania są tu formułowane na wyrost. Zastanawia mnie też kilkakrotnie zastosowana formuła określająca twórczość von Preradović jako „humanistycznie nacechowane chrześcijaństwo”. Może warto byłoby podjąć refleksję nad sensem poszerzenia pojęcia chrześcijaństwa o humanizm. W jakiś sposób przeczy to poszerzenie temu, co znajdujemy w prozie Preradović i znając dokładność narracji doktoranta, czytelnik chciałby wiedzieć dlaczego ten rodzaj chrześcijaństwa jest humanistyczny.

Publikacja pracy może wiązać się albo z wyborem wydawnictwa jednoznacznie religijnego, które będzie chciało uwzględnić także spojrzenie na świat samego autora rozprawy, albo – jeśli będzie to wydawnictwo stricte naukowe – należałoby kilka miejsc wyraźnie odsłaniających sympatie autora dla określonej wizji świata zneutralizować, nie usunąć z pracy, lecz przedstawić je stosując mowę zależną, jako chrześcijańską wizję opartą na nauczaniu Kościoła czy na teologii, a nie na poglądach autora.

I ostatnia uwaga polemiczna – rozprawa nie zawiera prawie żadnej krytyki von Preradović, poza drobnym nawiązaniem do ogólnych uwag krytycznych formułowanych w przeszłości przez piszących o niej. Widzę tu dwa rozwiązania: albo jednoznaczne sformułowanie poglądu autora rozprawy, że austriacka pisarka tworzyła tak doskonale, że na krytykę nie zasłużyła.... ale jednak Preradović nie należy do „pierwszego garnituru” pisarzy austriackich. Dlaczego? Albo zdecydowanie wyraźne zwrócenie uwagi czytelnika (niekoniecznie krytycznej!) na aspekty twórczości pisarki, które zadecydowały o jej dzisiejszej pozycji wśród pisarzy austriackich. Radzę miejscami złagodzić uściślenia typu „eindeutig”, „sehr” – zapewniam, że zdania, bez tych uściśleń w swojej wymowie zabrzmiały mocniej.

Na zakończenie rekomenduję z pełnym przekonaniem rozprawę pana Michaela Sobczaka do dalszych etapów przewodu, stwierdzając jednoznacznie, że praca odpowiada wymogom art. 13 ustawy Ministra Edukacji Narodowej i Sportu z dnia 15.01.2004 r. o nadawaniu stopni naukowych, a równocześnie też formułuję dwa wnioski: jeden o wyróżnienie rozprawy oraz drugi - o wydanie pracy drukiem ze względu na wszystkie wymienione powyżej jej szczególne walory.

Scanned by CamScanner

Maria Wojtczak

Poznań, 4.05.2015